

СВІТОВИЙ РИНОК ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР І МІСЦЕ УКРАЇНИ В НЬОМУ

І.В. Чехова,

*кандидат
економічних наук*

*Інститут олійних
культур НААН*

Мета. Дати характеристику основним тенденціям на світовому ринку олійних культур та виявити позиції України на ньому. **Методи.** Системного узагальнення, абстрактно-логічний, аналізу та синтезу, спостереження, порівняльний, графічний. **Результати.** Світовий ринок соєвих бобів розвивається в позитивній динаміці і є домінуючим. Ринок ріпаку в світі показує зниження обсягів виробництва та споживання. Світовий ринок соняшнику розширюється через зростання попиту на олію соняшникову. Основні тенденції розвитку світового ринку олійних культур: зниження цін на олійні культури на початку маркетингового року; зниження виробництва і пропозиції ріпаку в країнах ЄС; висока пропозиція сої в світі і поступова втрата США лідерських позицій; позитивна динаміка виробництва льону олійного. **Висновки.** Україна глибоко інтегрована в світовий ринок олійних культур, є світовим лідером з виробництва і переробки соняшнику та експорту соняшникової олії, по ріпаку та льону олійному займає 6-ту позицію у світі, по сої — 8-му. Загальний тренд по культурах на вітчизняному і світовому ринках олійних культур збігається, а відмінності стосуються темпів нарощування виробництва соняшнику, льону олійного і темпів зниження виробництва ріпаку.

Ключові слова: світовий ринок олійних культур, соняшник, соя, ріпак, ринкова частка, олійні культури, виробництво, експорт, ціни.

Олійні культури є важливою складовою економіки багатьох країн світу. Позитивна динаміка їх виробництва спостерігається впродовж останніх 50-ти років, а нарощування обсягів світового виробництва зросло майже в 14 разів — з 37 до 530 млн т. Провідною олійною культурою, обсяги виробництва та експорту якої найвищі в світі, є соя, ріпак займає другу позицію, за ним — соняшник. До нішових культур на світовій арені належить льон олійний. Нині у світі вирощують понад 520 млн т олійних культур, з них — 320 млн т сої, 70 — ріпаку, 40 — соняшнику, 2,7 млн т льону олійного. Таке співвідношення зумовлене

сформованими напрямками споживання цих культур, застосуванням у харчовому раціоні населення (у вигляді насіння або олії), попитом у галузі тваринництва та переробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню світового та вітчизняного ринку олійних культур присвячено роботи В.І. Власова, П.Т. Саблука [1], О.В. Коваленка [2], А.А. Побережної [3], О.М. Кузнєцова [4], А.Л. Педорченка [5], Ф. Торі [6] та ін., в яких знайшли відображення різні аспекти проблеми. Питання визначення місця України на світовому ринку олійних культур потребує глибшого розгляду

1. Динаміка світового балансу попиту та споживання основних олійних культур (2014–2016 рр.), млн т*

Показник	2014	2015	2016	Зміни, %
Початкові запаси	77,8	93,0	83,6	107,5
Виробництво	536,8	519,1	543,5	101,2
Імпорт	142,9	151,6	155,2	108,6
Пропозиція	757,5	763,8	782,3	103,3
Споживання	517,5	526,6	543,2	105,0
Експорт	146,9	153,5	158,6	108,0
Споживання	664,5	680,1	701,8	105,6
Залишки	93,0	83,6	80,5	86,6

* Розраховано за даними ІА «АПК-інформ» (для табл. 1–3).

з урахуванням наявних і перспективних позицій нашої країни в цьому сегменті світового господарства.

Мета досліджень — дати характеристику основним тенденціям на світовому ринку олійних культур та виявити позиції України на ньому.

Методи досліджень — системного узагальнення, абстрактно-логічний, аналізу та синтезу, спостереження, порівняльний, графічний.

Результати досліджень. Олійний світовий ринок представлений 3-ма основними культурами: соєю, ріпаком і соняшником. Перспективною культурою на світовому ринку серед нішових олійних культур є льон олійний. Зростання площ та обсягів виробництва насіння олійних культур у світі пов'язане з поліпшенням якісних показників насіння, розширенням напрямів споживання та переробки в харчовій, тваринницькій, енергетичній галузях.

Світовий баланс олійних культур характеризується позитивною динамікою, щорічним скороченням кінцевих залишків, невисокими темпами зростання виробництва, перевищенням темпів споживання над темпами пропозиції. За 2014–2016 рр. загальний обсяг пропозиції олійних культур збільшився з 757 до 782 млн т, або на 3,3%, обсяг споживання — з 665 до 702 млн т, або на 5,6%. Найбільше (+8%) серед інших статей балансу зросли експортно-імпортні операції (табл. 1).

За аналізом світового виробництва олійних культур, виробництво сої зросло з 320 до 330 млн т, або на 3%, соняшнику — з 39 до 43, або на 10%, льону олійного — з 0,6 до 0,7, або на 20%, виробництво ріпаку скоротилося з 71 до 67 млн т, або на 6%. Нарощування частки України на світовому ринку олійних культур за період 2014–2016 рр. відбулося по соняшнику на 5,3% — з 21

2. Динаміка світового виробництва олійних культур та частка України (2014–2016 рр.)

Показник	2014		2015		2016		Зміни, %
	млн т	%	млн т	%	млн т	%	
Соя							
Усього у світі	319,8	100,0	312,7	100,0	330,4	100,0	103,3
у т.ч. в Україні	3,9	1,2	3,9	1,2	4,0	1,2	100,0
Соняшник							
Усього у світі	39,4	100,0	39,3	100,0	43,3	100,0	109,9
у т.ч. в Україні	10,2	25,9	11,3	28,8	13,5	31,2	305,8
Ріпак							
Усього у світі	71,4	100,0	68,4	100,0	67,2	100,0	94,2
у т.ч. в Україні	2,2	3,0	1,7	2,5	1,2	1,8	54,6
Льон олійний							
Усього у світі	2,26	100,0	2,41	100,0	2,85	100,0	126,1
у т.ч. в Україні	0,04	1,8	0,03	1,2	0,06	2,0	150,0

3. Динаміка світового експорту олійних культур та частка України (2014–2016 рр.)

Показник	2014		2015		2016		Зміни, %
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	
Соя							
Усього у світі	126130	100,0	132802	100,0	138974	100,0	110,2
у т.ч. в Україні	2422	1,9	2350	1,8	2300	1,7	95,0
Соняшник							
Усього у світі	1663	100,0	1810	100,0	1530	100,0	92,0
у т.ч. в Україні	45	2,7	80	4,4	150	9,8	333,3
Ріпак							
Усього у світі	15068	100,0	14601	100,0	13536	100,0	89,8
у т.ч. в Україні	1963	13,0	1430	9,8	900	6,6	45,8
Льон олійний							
Усього у світі	1149	100,0	1298	100,0	1499	100,0	130,5
у т.ч. в Україні	10	0,9	25	1,9	42	2,8	420,0

до 30% (13 млн т). Частки української сої та льону олійного на світовому ринку залишилися без змін — 1,2% (4 млн т) та 2% (до 62 тис. т) відповідно, а по ріпаку вона зменшилася з 3 до 1,8% (1,2 млн т) (табл. 2).

Якщо порівнювати тенденції виробництва олійних культур у світі і в Україні, слід зазначити, що загальний тренд по культурах збігається, а відмінності стосуються темпів нарощування виробництва соняшнику, льону олійного і темпів зниження виробництва ріпаку. За період дослідження темпи виробництва соняшнику в Україні втричі перевищили аналогічне світове зростання, льону олійного — на 25%.

Показники темпів світового експорту олійних культур за період 2014–2016 рр. зросли по сої на 10%, льону олійному — 30,5%, по соняшнику та ріпаку зафіксовано зниження темпів експорту на 8 та 10% відповідно (табл. 3). Середньостроковий світовий та український тренди експорту по культурах не збігаються. Якщо в світі експорт сої збільшився на 10% — зі 126 до 140 млн т, то експорт сої з України зменшився з 2,4 до 2,3 млн т, або на 5%. Річний обсяг експорту соняшнику у світі скоротився на 8% — з 1,6 до 1,5 млн т, в Україні спостерігається його різке зростання з 45 до 170 тис. т, або більше, ніж втричі. Зниження світового експорту ріпаку становило 10% — з 15 до 13,5 млн т, в Україні — більше ніж удвічі — з 1,9 до 0,9 млн т. Експорт льону олійного у світі зріс на 31% — з 1,1 до 1,5 млн т, в Україні — у 4 рази — з 10 до 42 тис. т. Частка України у світовому експорті скоротилася по сої

з 1,9 до 1,7%, по ріпаку — з 13 до 6,6%. Частка українського експорту зросла по соняшнику з 3 до 10%, льону олійному — з 0,9 до 2,8%.

На світовому ринку соєвих бобів лідерами є США (108,3 млн т) із часткою 33%, Бразилія (100 млн т) — 31, Аргентина (57 тис. т) із часткою 17%. Україна займає 8-му позицію (3,8 млн т) із часткою 1% (рис. 1).

Світовий ринок соняшнику очолює Україна (11 млн т) з часткою 31%, на 2-му місці — Росія (9,4 млн т) — 23%, на 3-му — країни ЄС (7,8 млн т) із часткою 20% (рис. 2). Виробництво ріпаку зосереджено переважно в країнах ЄС (21,5 млн т) із часткою 30%, Канаді (17,2 млн т) — 26 та Китаї (14,1 млн т) — частка 18%. Україна займає 6-ту позицію у світі з обсягом 1,2 млн т та часткою 2% (рис. 3). Льон олійний вирощують у Канаді (942 тис. т), частка 33%; Росії (460 тис. т), частка 16%; Казахстані (340 тис. т), частка 12%; Китаї (330 тис. т.), частка 12%. Україна займає 6-ту позицію у світі з обсягом 62 тис. т та часткою 2% (рис. 4).

Якщо аналізувати тенденції на світовому ринку олійних культур за останні 3 роки, то варто відзначити високі темпи зростання виробництва сої в Росії — з 1,6 до 2,8 млн т (+71%); ЄС — з 1,2 до 2 млн т (+70%); Україні — з 2,7 до 3,8 млн т (+37%); Болівії — з 2,4 до 3,1 млн т (30%) та їх зниження в Індії — з 9,5 до 8 млн т (–16%) та Китаї — з 12,2 до 11,5 млн т (–6%), що є винятком на тлі загального зростання показників ринку сої в країнах-виробниках і пов'язане з природними факторами в цих країнах. Спостерігається перерозподіл структури

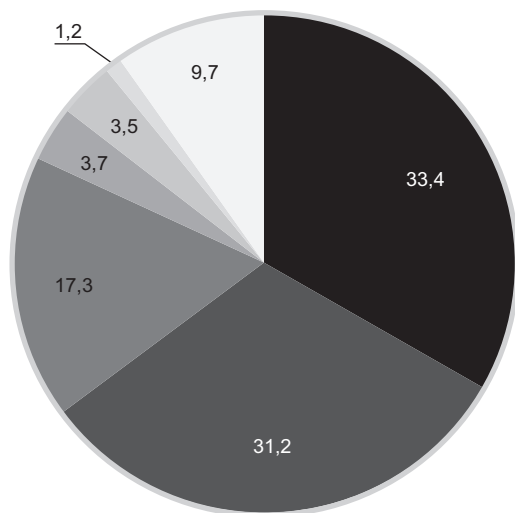


Рис. 1. Структура виробництва сої у світі у 2016 р., %: ■ — США; ■ — Бразилія; ■ — Аргентина; ■ — Китай; ■ — Індія; ■ — Україна; ■ — інші країни

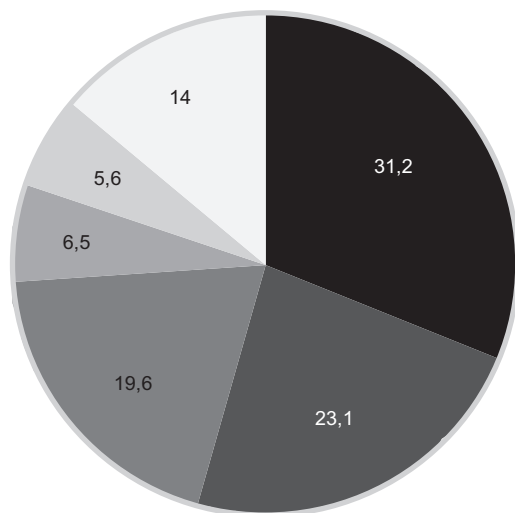


Рис. 2. Структура виробництва соняшнику у світі у 2016 р., %: ■ — Україна; ■ — Росія; ■ — ЄС; ■ — Аргентина; ■ — Китай; ■ — інші країни

світового виробництва соняшнику: скоротили його виробництво Індія — з 670 до 420 тис. т (–37%), Туреччина — з 1,4 до 1 млн т (–30%), Казахстан — з 0,5 до 0,4 млн т (–22%), водночас у США, Аргентині та М'янмі зафіксовано приріст виробництва соняшнику на 44; 40; 25% відповідно. Світове виробництво ріпаку

скорочується в усіх країнах-виробниках, крім США та Чилі, де відзначено приріст темпів виробництва на 40 і 47% відповідно. Найбільшого скорочення виробництво ріпаку зазнало в Білорусі — з 676 до 300 тис. т, або вдвічі, Україні — з 2,3 до 1,7 млн т (–28%) та Росії — з 1,4 до 1,1 млн т (–21%). По льону олійному

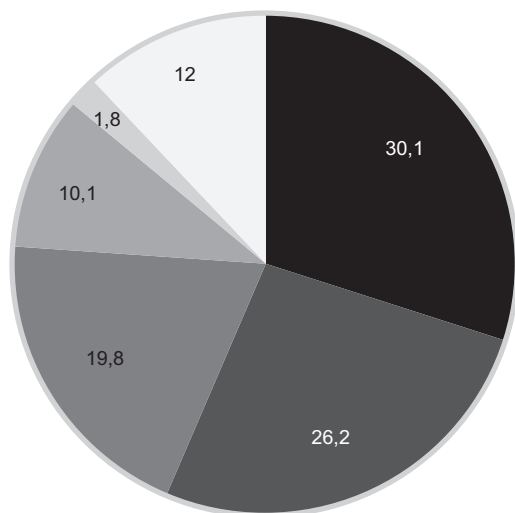


Рис. 3. Структура виробництва ріпаку у світі у 2016 р., %: ■ — ЄС; ■ — Канада; ■ — Китай; ■ — Індія; ■ — Україна; ■ — інші країни

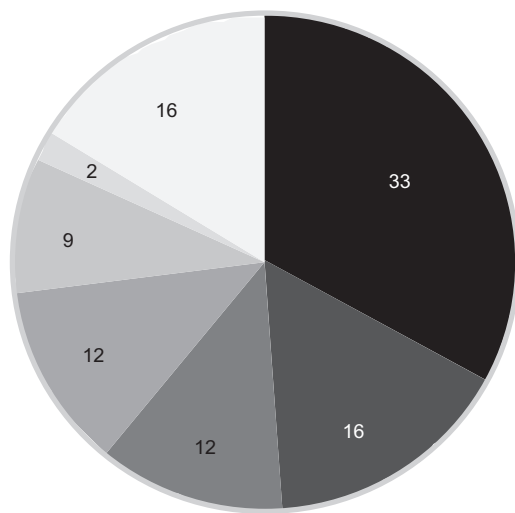


Рис. 4. Структура виробництва льону олійного у світі в 2016 р., %: ■ — Канада; ■ — Росія; ■ — Казахстан; ■ — Китай; ■ — США; ■ — Україна; ■ — інші країни

пропозиція збільшується в Росії, Казахстані, Україні та скорочується в Канаді, Китаї, США. Темпи зростання виробництва льону олійного різняться. Так, у США цей показник зріс утричі (з 0,08 до 0,2 млн т), Росії — на 43% (з 0,3 до 0,4), Україні — 35% (з 2,7 до 3,8), Канаді — 30% (з 7,3 до 9,4), Казахстані — на 15% (0,3 млн т).

Ціни на олійні культури характеризуються зниженням показників по соняшнику та льону олійному, низьким зростанням на ріпак і сою. У табл. 3 наведено середні світові ціни на олійні культури за останні 3 роки за даними котирувань сої на Чиказькій біржі CBOT (США) та MATba, (Аргентина), ріпаку — за результатами укладання контрактів на паризькій біржі Euronext, соняшнику — цін на угорській площадці BSE, льону олійного — ціни на канадському ринку. Динаміка цін на олійні у світі характеризується нестабільним трендом: у 2014–2015 рр. спостерігається зниження, а впродовж 2015–2016 рр. — зростання. Ріпак зріс у ціні за 3 роки на 9% — з 421 до 459 дол. США/т. Сою на американському ринку коштує дорожче, ніж на аргентинському. Зростання в США становило 5% (з 368 до 386 дол. США), в Аргентині — 31% — з 287 до 377 дол. США. Ціна соняшнику знизилася на 7% — з 405 до 377 дол. США, льон олійний подешевшав майже на 27% — з 599 до 500 дол. США (табл. 4).

Порівняння світових і вітчизняних цін на олійні культури показало, що зниження цін експорту у 2014–2015 рр. на вітчизняну олійну сировину було істотним, і на відміну від світових, вітчизняні експортні ціни не

зросли в 2016 р. Так, на ріпак ціна знизилася на 9% (з 452 до 412 дол. США/т), сою — 27% (з 433 до 360), соняшник — 3% (з 435 до 421), а найбільше на льон олійний — на 36% (з 475 до 353 дол. США/т).

Формування ціни на світовому ринку олійних культур залежить від таких макроекономічних факторів: пропозиції та залишків насіння в країнах-лідерах; курсу долара США до інших світових валют; попиту ключових країн-імпортерів; стабільного тренду високого попиту на сою; переорієнтації імпортерів сої на південноамериканський ринок за рахунок зниження потоків імпорту зі США [7]; низької маржинальності переробки ріпаку в ЄС; зростання цін на соєвий і ріпаківий шрот; зміни ціни на нафту. На ціни впливає рівень підтримки сільськогосподарських виробників у кожній країні. Наразі спостерігаються зміни розподілу підтримки сільськогосподарства на світовому рівні. Якщо в середині 90-х років минулого століття 40% світового бюджету на підтримку аграрного сектору припадало на країни ЄС, то нині ці 40% — це частка Китаю [8].

Факторами зростання та зниження цін на олійні культури у 2016 р. за версією Agritel International є показники експорту-імпорту насіння країн лідерів. Зазначимо, що Україна має істотний вплив на ціну лише на ринку соняшнику (табл. 5). Залежно від того, є країна експортером чи імпортером, вводяться відповідні обмежувальні заходи або заходи стимулювання. Скажімо, обмеження на експорт мають значний вплив на світовий ринок, оскільки ускладнюють зростання цін через зниження глобальних поставок [8].

4. Динаміка середньорічних світових ф'ючерсних цін і вітчизняних експортних цін на олійні культури (2014–2016 рр.), дол. США/т

Культура	Умови поставки	2014	2015	2016	Зміни, %
Ріпак	Euronext, Франція, FOB	421	409	459	109,0
	Україна	452	411	412	91,0
Сою	CBOT, США, EXW	368	322	386	104,9
	MATba, Аргентина, EXW	287	231	377	131,4
Соняшник	Україна (CPT)	433	353	360	83,0
	BSE, Угорщина, EXW	405	432	377	93,0
	Україна (FOB)	435	418	421	97,0
Льон олійний	OIL WORLD cif N.W. Eua: Canada.	599	532	500	83,5
	Україна (FOB)	475	430	353	74,3

З наданням оцінки поточному стану світового ринку олійних культур експерти акцентують увагу на тому, що ринок є перенасиченим [9], про що свідчить високий рівень кінцевих залишків (80 млн т), пропозиція олійної продукції перевищує попит, посилення конкуренції спонукає виробників сировини впроваджувати сучасні сорти, гібриди і технології їх вирощування, виокремлюють в особливу нішу високоолеїнові сорти соняшнику та ріпаку.

Що стосується окремих ринків, зазначимо, що на ринку сої намітилася тенденція до поступової втрати США лідерських позицій через зниження частки на ринку на користь соєвих бобів із Бразилії та Аргентини. Одним з основних гравців на світовому ринку сої є Китай (імпортує понад 65% світової сої), який за останні кілька років значно збільшив обсяги внутрішнього споживання і відповідно імпорту [10].

Скорочення пропозиції ріпаку у світі, крім ринків Австралії та Канади, призведе до зміни світового балансу попиту та пропозиції ріпаку. Це відобразиться в ціновій політиці інших продавців. Водночас можливий ріст ціни на ріпак стримуватиметься значним зниженням маржі для переробників, що зумовлено неактивним попитом на біодизель в ЄС [6].

Світовий ринок ріпаку перебуває під впливом сегмента нафтопродуктів, унаслідок чого ціни попиту на українському експортному ринку знизилися. Проте попит на вітчизняний ріпак на світовому ринку є високим. При цьому

разом з основними покупцями — країнами ЄС, дедалі більшу зацікавленість виявляють країни Азії [10]. Особливу увагу прикуто до Китаю, провідні компанії якого заявляють про наміри щодо скорочення темпів імпорту ріпаку. Лідер з виробництва та імпорту ріпаку ЄС-28 другий рік поспіль недоотримує необхідний обсяг урожаю через погодні умови. Прогнози отримання високого врожаю в поточному році також негативні.

Ринок соняшнику збільшує обсяги у відповідь на зростання попиту, але істотних змін основних трендів у короткій перспективі не передбачається. Відзначається посилення конкуренції на китайському ринку соняшникової олії серед аргентинських та українських постачальників сировини, але перевага надається українській олії через високу якість та її європейське походження [11]. Потреби світової олійної промисловості в нових видах олій сприяли розвитку сегмента високо- та середньоолеїнової соняшникової олії [12], зростає попит на новий вид соняшникової олії «NuSun» через найбільш збалансований уміст жирних кислот. Світовий ринок соняшнику розширюватиметься й надалі у відповідь на зростаючий попит на соняшникову олію у світі і популяризацію нових видів соняшникової олії з високоолеїнового соняшнику. Скажімо, в Китаї (головному споживачеві соняшникової олії) в останні 2 роки спостерігаються зміни структури споживання рослинних олій: зростає

5. Фактори зміни цін на олійні культури на світовому ринку, 2016 р. *

Фактори зростання ціни	Фактори зниження ціни
Активний експорт зі США Рекордні показники імпорту сої Китаю	Соя Рекордний урожай сої в США — понад 118 млн т Очікування збирання врожаю сої в Південній Америці Рекордний рівень перехідних залишків у світі
Зростання цін на канадську канолу (ріпак ярий) Погіршення погодних умов у Канаді Низькі запаси ріпаку в Україні	Ріпак Можливе зниження цін на ринку нафти в разі провалу переговорів з приводу замороження виробництва
Тенденція до зростання цін на олію в порту Роттердам Підтримка глобального олійного комплексу	Соняшник Обмежений попит з боку переробників Рекордний урожай соняшнику в Україні — близько 13,5 млн т
* За даними Agritel International: www. Agritel.com	

споживання соняшникової олії з відповідним скороченням споживання кукурудзяної. За прогнозами китайських імпортерів, у 2017 р. виробництво високоолеїнового соняшнику в цій країні збільшиться з 10 до 30 тис. т [11].

На світовому ринку льону олійного відбувається поступове витіснення канадського льону з ринків ЄС країнами СНД (Росією, Казахстаном, Україною), однак, формування світової ціни на цю культуру, як і раніше, залежатиме від валових зборів у Канаді. На поточний рік заплановано зменшення площ

посіву під льон олійний у Канаді та США через зниження конкурентних позицій країн на світовому експортному ринку. Росія, Казахстан, Україна, навпаки, планують розширювати виробництво льону. Напрями експорту сформувалися так, що основним ринком збуту канадського льону олійного є Китай, а льон із країн СНД імпортують країни ЄС. Сумарний показник пропозиції експорту льону олійного з Росії, Казахстану та України на рівні 0,85 млн т може повністю покривати потреби ЄС в цій олійній культурі [13].

Висновки

Попит і пропозиція сої визначають світові експортно-імпортні напрями, ціноутворення, баланс і перехідні залишки на світовому ринку олійних культур. Ринок ріпаку у світі показує зниження обсягів виробництва та споживання. Світовий ринок соняшнику щороку розширюється через зростання попиту на олію соняшникову.

Основні тенденції розвитку світового ринку олійних культур: зниження цін на олійні культури на початку маркетингового

року; зниження виробництва і пропозиції ріпаку в країнах ЄС; висока пропозиція сої у світі і поступова втрата США лідерських позицій; збільшення обсягів виробництва високоолеїнового соняшнику; позитивна динаміка виробництва льону олійного. Загальний тренд по культурах на вітчизняному і світовому ринках олійних культур збігається, а відмінності стосуються темпів нарощування виробництва соняшнику, льону олійного і темпів зниження виробництва ріпаку.

Бібліографія

1. Власов В.І. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: моногр./В.І. Власов, П.Т. Саблук, Г.А. Калієв. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2008. — 210 с.
2. Коваленко О.В. Нові ринки як наслідок сьогочасних потреб суспільства//Агросвіт. — 2015. — № 15. — С. 35–41.
3. Побережна А.А. Формування світового і вітчизняного ринків олійних культур/А.А. Побережна// Економіка АПК. — 1999. — № 8. — С. 91–96.
4. Кузнецов О.М. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі олійних культур в Україні/О.М. Кузнецов//Там само. — 2002. — № 7. — С. 24–25.
5. Педорченко А.Л. Досвід експорту олійних культур та продуктів їх переробки країн з розвинутою ринковою економікою/А.Л. Педорченко//Агросвіт. — № 13. — С. 37–41.
6. Тори Ф. Рынок ключевых сельхозкультур ЕС: результаты 2015/16 МГ и перспективы 2016/17 МГ/Ф. Тори//АПК-информ. — 2016. — № 7 (25). — С. 31–34.
7. Мировой рынок масличных культур и продуктов переработки в январе: Обзоры//Там

само. — № 2 (20). — С. 82–86.

8. Кривонос Е. Тенденции торговой и сельскохозяйственной политики в странах Черноморского и Каспийского регионов/Е. Кривонос//Там само. — 2016. — № 5 (23). — С. 19–21.

9. Перенасыщенность рынка как ключевой фактор влияния. — R.J. J. Briën//Там само. — № 3 (21). — С. 50–52.

10. Гноевец С. Торговые стратегии в условиях колебаний на валютном рынке. Украинский рынок масличных/С. Гноевец//Там само. — 2015. — № 9 (15). — С. 21–25.

11. Синьковская С. Китайский рынок подсолнечного масла: растущий и меняющийся/С. Синьковская//Там само. — 2016. — № 12 (30). — С. 10–12.

12. Платонова А. Высокоолеиновый рынок — перспективное направление украинской масложировой отрасли/А. Платонова//Там само. — 2015. — № 10 (16). — С. 9–12.

13. Черненко И. Мировой рынок льна: перспективы 2016/17 МГ/И. Черненко// Там само. — 2016. — № 12 (30). — С. 33–35.

Надійшла 3.04.2017.